

Грибан Г. В. Формування комунікативних умінь і навичок старшокласників на уроках риторики. – Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі. – Ж.: ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 102-106

Грибан Г. В.– кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дидактичної лінгвістики
та літературознавства
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

Формування комунікативних умінь і навичок старшокласників на уроках риторики

Розбудова національної системи освіти ставить нові вимоги до формування особистості. Сучасний підхід до мовної освіти потребує всебічного розвитку компетентної особистості, що забезпечується особистісно орієнтованим підходом до навчання.

Головною метою сучасної школи є формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості, яка вміє комунікативно виправдано й грамотно послуговуватися мовою в різноманітних ситуаціях, створення умов для розвитку і самореалізації школярів. Учні повинні вміти не просто володіти рідною мовою, а й будувати змістовне, граматично та стилістично грамотне висловлювання залежно від ситуації спілкування.

Показником мовного розвитку особистості є комунікативність, тобто здатність спілкуватися, зумовлена активним використанням засобів мови, вмінням сприймати та відтворювати зміст чужого висловлювання і продукувати власне, тобто вмінням осмислено сприймати й продукувати усні й письмові тексти. Базою мовного розвитку є формування мовленнєвої компетенції школярів [2, с. 2].

На думку Н. Голуб, комунікативна компетентність належить до ключових, тобто таких, що мають особливе значення у житті людини, тому її формуванню варто приділяти ретельну увагу [1, с. 52].

Формування комунікативних умінь і навичок засобами риторики починається в школі і має бути зорієнтоване на виховання творчої, критично мислячої особистості.

Проблему риторизації навчального процесу, формування риторичних умінь і навичок учнів розглядали у своїх наукових доробках Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Ладиженська, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентиліук, Г. Сагач, Л. Скуратівський та ін. Дослідники зазначали, що риторика стимулює мовлення учнів, розвиває їх комунікативні й розумові здібності, сприяє формуванню мовленнєвої креативності, культури спілкування старшокласників.

Погоджуємося з думкою М. Пентиліук, що "риторизація навчального процесу повинна йти від мовних одиниць різних рівнів до їх ролі в тексті, від спостереження над текстами-зразками до розвитку мовленнєвих умінь і навичок в умовах активних форм комунікації, створення тексту" [4, с. 4].

Дослідниця справедливо зазначає, що "курс риторики покликаний дати учням міцні знання основ ораторської майстерності, сприяти формуванню вмінь і навичок в усіх її розділах: у виборі теми, збиранні матеріалу; плануванні, композиції, використанні засобів мови, фігур, правильності, виразності мовлення" [4, с. 5].

Багатство мови, її виразність, здатність переконувати, будити думку і почуття виражається у мовленні. В мовленні необхідно розрізняти значення і ту сутність, яку воно виражає, тобто те, що визначається наміром мовця. Г. Артоболевський зазначає, що одна і та ж думка може набувати різного змісту залежно від того, для чого, з якою метою, в яких обставинах, з яким внутрішнім станом (почуттям, настроєм) воно вимовляється.

Зміни змісту одного й того ж речення залежить від контексту, в який воно включене, від відповідної ситуації, і в усному мовленні виражається інтонацією. Так, наприклад, ми можемо почути вираз "Дощ іде".

У тлумачному словнику знаходимо: "Дощ – атмосферні опади у вигляді водяних крапель"; "Іти – рухатись, переміщуватись", далі подаються синоніми до цих слів, розглядаються приклади вживання їх у переносному значенні.

Якщо вираз "Дощ іде " читає диктор, що повідомляє прогноз погоди, то це просто констатування факту, передача об'єктивної інформації.

Коли ці слова вимовляє хлібороб, який щойно покосив пшеницю і залишив її лежати в валках, то вираз "дощ іде" може означати: "Боже мій, яке лихо!".

Їх може вимовити агроном, який повернувся з поля. Сьогодні закінчили сіяти хліб, і він радіє. Слово "дощ іде", вимовлені ним, набули змісту: "Ура! Яка радість! Скоро все зійде".

Ці слова може сказати колега, якому запропонували піти на прогулянку. І тоді "дощ іде" означає: "Яка прогулянка? Нікуди не підемо – дощ...".

Таким чином, у мовленні одні і ті ж слова і вирази можуть передавати найрізноманітніше значення. У мовленні певний текст, крім свого об'єктивно-мовного значення, має ще й додатковий зміст, який ми сьогодні називаємо "підтекстом".

Сьогодні вимагає сформувавши таку особистість, яка б вміла грамотно будувати своє висловлювання, зрозуміло передавати зміст почутого, прочитаного, міркувати над поставленою проблемою, аргументувати власні думки, переконувати інших. Тому важлива роль у розв'язанні проблеми формування в учнів риторичних умінь і навичок належить вправам. Н. Голуб зазначає, що в навчанні риторики особлива роль відводиться методу вправ. Дослідниця класифікує вправи з риторики:

- підготовчі вправи, які спрямовані на формування вмінь психологічно налаштувати себе на успішний виступ, визначати тему виступу, формулювати мету, тезу, моделювати аудиторію, добирати й опрацьовувати матеріал;

- тренувальні вправи, що сприяють тренуванню дихання, голосу, дикції, інтонації, пам'яті; відпрацюванню жестів і міміки; формуванню навичок виголошувати промови частинами і повністю;

- творчі вправи, які спрямовані на формування умінь і навичок композиційно, логічно і стилістично правильно будувати текст виступу, використовувати елементи зацікавлення аудиторії; оригінально оформлювати логічну схему тощо;

- аналітичні, що розвивають аналітичне мислення, формують уміння й навички риторичного аналізу тексту чи його частин, аналізу конкретної ситуації, публічного виступу [1, с. 3].

Продумана система вправ дає змогу розвивати, зміцнювати і закріплювати необхідні риторичні навички, уміння, розв'язувати проблемні ситуації, збагачувати й використовувати нові знання з риторики.

З метою зацікавлення й активності на заняттях з української мови потрібно використовувати інноваційні технології навчання, які сприятимуть ефективному формуванню риторичних умінь і навичок старшокласників. Це можуть бути інтерактивні методи "Мікрофон", "Займи позицію", "Коло ідей", "Внутрішнє коло", "Мозковий штурм", "Два-чотири – всі разом" та інші.

Пропонуємо окремі види вправ з використанням інтерактивних методів.

"Мікрофон".

- Чому ми говоримо, що риторика – це мистецтво слова?

- Яке ж значення риторики у житті сучасної людини?

- Яку роль відіграють інтонація, міміка, жести?

- Яке мовлення вважається доречним, точним і змістовним?

"Коло ідей". Проведіть дискусію на тему: "Секрети успішного виступу".

"Два-чотири – всі разом". Прочитайте афоризми і, обравши один з них за тему, підготуйте виступ.

Слово – сама сильна зброя людини (*Аристотель*).

Заберіть у мене все, чим я володію, але залиште мені мою мову, і скоро я знайду все, що мав (*Даніель Уебстер*).

Заговори, щоб я тебе побачив (*Сократ*).

Хороший оратор – той, хто вміє говорити просто про складне (*Скілеф*).

Вступ до ораторської промови є те саме, що для тіла голова (*Г. Гайара*).

Відкрите обговорення. Прокоментуйте слова Платона: "Я стверджую, що якби у будь-яке місто прибули оратор та лікар і якби у народному зібранні чи в будь-якому іншому зібранні зайшла суперечка, кого з двох обрати лікарем, то на лікаря ніхто й дивитися не схотів би, а обрали б того, хто володіє словом, – варто було б йому лише забажати...". Чи дійсно "слово" володіє такою великою силою?

"Мозковий штурм". Складіть план для участі в полеміці на тему: "Чи можна заради успіху кривити душею".

"Коло ідей". Підготуйте виступ до п'яти хвилин на тему: "Духовний Чорнобиль давно вже почався, а ми іще тільки його боїмось" (*Ліна Костенко*).

"Робота в парах". Складіть та проаналізуйте алгоритм підготовки до виступу.

Саме інтерактивні вправи можуть викликати інтерес навіть при вивченні найскладнішого теоретичного матеріалу й активізувати найпасивніших. Така система вправ спрямована на формування мовної особистості учнів та передбачає опанування старшокласниками риторичними вміннями та навичками, забезпечення розвитку комунікативних здібностей, уміння думати, розуміти, переконувати.

У результаті такої роботи учень перестає бути тільки "приймачем", що пасивно використовує певні повідомлення, а стає активним учасником творчого процесу. Наведені завдання впливають на розвиток мовленнєвих здібностей, розвивають в учнів активність та творчу уяву, сприяють підвищенню пізнавального інтересу до риторики.

Список використаних джерел

1. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики / Н. Б. Голуб // Українська мова та література. – 2011. – № 6. – С. 2-8.
2. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема

/ Т. Донченко // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2-5.

3. Компетентнісний підхід до навчання української мови в основній школі (матеріали круглого столу) // Українська мова та література в школі. – 2012. – № 4. – С. 51-64.

4. Пентиліук М. І. Текст як основа формування риторичних умінь і навичок учнів / М. І. Пентиліук // Українська мова та література в школі. – 2008. – № 1. – С. 4-6.